

A nőemancipáció „konzervatív ajánlatának” története a Horthy-korban*

Hogyan és minek hatására történik a normaváltás? Milyen társadalmi csoportok, mikor és miért kezdenek el más értékek mentén élni és cselekedni? Hogyan határozta meg az egyes társadalmi csoportok mindennapi értékválasztásait az első világháborús vereség, amikor a vereség politikai következményeként a progresszív irányzatok visszaszorultak?

Nincs ennél aktuálisabb kérdésfelvetés, amennyiben az akkori helyzetet a maival vetjük össze. Hiszen a progresszív politikai gondolkodás a 2008-as válság után éppen úgy mindenhol kihívásokkal néz szembe, mint a veszített háború és az elbukott forradalmak után. A mai helyzet annyiban azonban mindenképp különbözik a korábitól, hogy az első világháború után a női munkavállalás folyamatosan növekedett, és az „amerikai álom” modelljét népszerűsítette a média, elsősorban a mozi. Jelenleg ennek a folyamatnak éppen az ellenkezője zajlik: a női munkaerőt a női különbség hangsúlyozásával a gondoskodás rosszul vagy egyáltalán nem fizetett szektorába szorítják vissza. Az olyan társadalmi válsághelyzetekben, mint a mai, divatja van a történeti analógiáknak. Azért is kulcsfontosságú a kötet, mert bemutatja, hogy hasonló politikai, de eltérő gazdasági helyzetben milyen dilemmákkal nézett szembe a magyar női elit, és azon belül is a diplomás nők csoportja.

* PAPP Barbara–SÍPOS Balázs: *Modern, diplomás nő a Horthy-korban*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2017. 339 p.

És nincs nehezebb kérdésfelvetés sem, mint amelynek megválaszolására a szerzők vállalkoztak, mert csak a hiányzó történeti alapkutatás pótlásával és megfelelő távolságtartással lehet ezekre a kérdésekre monografikus igénnyel választ adni. A válasz megadásához a vaskos, kiválóan illusztrált és elegánsan szerkesztett kötet szerzői elolvastak mindent, amit a kortársak olvastak a sajtóban vagy irodalomban, megnézték a színházban vagy moziban, vagy a kulcsszereplők egymásnak levelében megírtak. Abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy a korszak nőtörténete kutatott – noha a zsidó nőegyesületek és kulcsszereplők életét és munkáját feldolgozó irodalomból kevésbé merítettek a szerzők. Ugyanakkor alapvető kutatások hiányoznak: a szakmájukban kiváló nők történetének elemzése, vagy általában a társadalmi nemek története eddig kimaradt a Horthy-rendszer főleg férfi kutatóinak érdeklődési köréből. Ezt a tudománytörténeti hiányt pótolja a kötet. A szerzők bizonyos alapkutatások hiányát elfedve a könyvüknek olyan szerkezetet adtak, mely az általános nőtörténeti kérdésektől halad egy élet-történetet esettanulmányként elemző feldolgozás felé, miközben vizsgálják a nőoktatás, a nyilvános élet intézményeinek történetét, valamint a női kérdések reprezentációját is. Ez az esettanulmány Magyary Zoltán feleségének, Techert Margitnak az életét mutatja be, aki kiváló filozófus és elkötelezett közszereplő volt. Mégis kevesen hallottak róla, pedig az általa szerkesztett *Magyar Női Szemle* a kor fontos véleményformáló folyóirata volt.

A könyv első fejezetében a nőtörténet korszakait és történetírását tekintik át – meghatározva saját pozíciójukat a vitákban és egyben a kötet elméleti keretét. Ez a fejezet két, most folyó szakmai vitához szól hozzá kristálytisztán megírt és olvasható formában. Az első a Horthy-rendszer jellege, amelyet manapság két véglettel határoznak meg: egyfelől neobarokk, államilag létrehozott rasszista rendszerként, másfelől a társadalmi béke és fejlődés rendszereként. A szerzők az olasz fasizmuskutató Victoria de Grazia „neopaternalista” jelzőjét használják a korszakra, mely jól jellemzi a Horthy-rendszer társadalmi nemi politikáját.

A másik szakmai vitában állást foglalva a kötet a nőkérdés és nőiesség ábrázolásának trendjeit vizsgálja, azaz hogy milyen volt a női elit élete ebben az időszakban, hol és mit tanultak, milyen politikai küzdelmeik voltak, hogyan változott az életük. Azok a nőtörténészek, akik a nők történetét azonosítják a köztisztviselőnők szervezetéből kinőtt, a nemzetközileg ismert Bedy-Schwimmer Róza által vezetett liberális Feministák Egyesületének (1904–1951) történetével, szomorúan dokumentálták a folyamatot, amelynek során ez a társadalom szélére szorított és marginálissá vált csoport elvesztette társadalmiérték-meghatározó befolyását. A kötet azonban azzal érvel, hogy a nők története a Horthy-korszakban egy ennél szélesebb társadalmi csoport története, még ha csak az elit egy részét, a diplomás nőket vizsgálják is. Szélesebb, mint a párt- vagy egyleti politizálás története, mert beletartozik például a munkavállalás maga, vagy akár – egyetemi fokozat nélkül – erotikus regények írása is. Ezért azt a folyamatot mutatják be, melyben a politikai progresszió, az emancipáció értékeinek habituális megjelenései (nők rövid hajjal, magas iskolai végzettséggel, önálló egzisztenciával) a trianoni veszteség utáni „konzervatív ajánlat” elfogadói lesznek, melynek része az antikommunizmus és a zsidó női elit esetében az asszimiláció. Tehát mindent lehet a női elit tagjainak addig, míg ez nem veszélyezteti azt a „neopaternalista rendszert”, mely azokat a struktúrákat működteti, melyek az üvegplafont és az üvegfalat fenntartják. A diplomás nők mindennapi gyakorlatai, családi privilégiumaik és társadalmi kapcsolattrendszerei, valamint nem utolsósorban a siker érdekében szükségeszerű önkizsákmányolásuk belülről feszítik majd szét azokat a társadalmi korlátokat, melyeket elfogadtak. Erről nem szól a könyv, pedig egyrészt a szélsőjobb tesz olyan ajánlatot, mely az antimodernista emancipáció keretében a nőknek teret ad közéletben és a munkavállalásban, mint a nemzet megmentőinek és a neopatriarchális rendszer lebontóinak. Másrészt 1945 után a kommunisták tesznek majd visszautasíthatatlan ajánlatot azon keveseknek, akiket nem bélyegeznek osztályidegennek.

Az elméleti bevezetőben az előíró (normatív) és nem normatív megközelítés különbségét vizsgálják a szerzők. Papp és Sipos azzal érvelnek, hogy az előíró történetírói megközelítés bár egységes narratívát hoz létre, megismerési vakfoltokat hoz létre, és tévesen ítél meg alapvető fordulatokat a nők történetében – ilyenek az együttműködés a konzervatív erőkkal, a nemzeti keret értelmezése és a pártpolitikához való viszony. Papp és Sipos célja ennek a rendszerváltás óta létrehozott egységes narratívának a felbontása és elemeinek vizsgálata. Tézisük, hogy hiába marginalizálódott a Feministák Egyesülete, más szervezetek és főleg a média átvette az egyesület és tágabb értelemben a progresszió normaadó szerepét. Azt állítják a sajtó és a női levelezések vizsgálata alapján, hogy az emancipáció folyamata komplex, és akár egyetlen ember életében is a többféle felmerülő helyzetben más-más normát követ. Ennek következtében a szerzők a történeti szereplőket racionális cselekvőként határozták meg és a diplomás nőket egységes csoportként vizsgálták, akiknek csoportjellegét az adja, hogy életükben, munkavállalásuk során strukturális hátrányokat szenvedtek el. Ezzel az interszekcionális megközelítéssel nemcsak a sok és könnyen hozzáférhető forrást termelő középosztályt lehetne majd a későbbiekben vizsgálni, hanem más csoportokat is. Ez a kötet a női elit esetében ezt úgy teszi meg, hogy azt vizsgálja „mit tesznek, milyen stratégiákat alakítanak ki azok az egyének és csoportok, akikre a politikai döntések vonatkoznak” (30.). Azonban nem minden társadalmi megkülönböztetés egyforma, és a numerus clausus erre elég hamar ráébreszt mindenkit.

A kötet második fejezete az első világháború hatásait, illetve az antifeminizmus fordulatát elemzi, mely után az emancipáció folytatódik. Ezt követi a reprezentáció (lexikonok, szépirodalom, filmek), illetve a nőoktatás, diplomás nők helyzetének áttekintése. A szerzők „nyilvános” tevékenységnek nevezik azt, amit más szerzők politizálásnak: a nőegyesületek és női lapok tevékenységét, melyből a *Magyar Női Szemlé*t kiemelten elemzik. A kötet kézikönyvként is használható a nőszervezetek, női lapok, nőiskoláztatás és értelmiségi nők életének fontos adatait tekintve.

A diplomás magyar nők mindennapi életében bekövetkezett normaváltozás – többek között a Feministák Egyesületének korábbi munkássága miatt is – alapvetően változtatta meg a magyar női elit életvitelét és világgépét: mert munkát vállaltak, tanultak, írtak és moziba jártak. Elfogadták, amit a szerzők „konzervatív ajánlatnak” neveztek. Ez egyre nagyobb mértékben lehetővé tette, hogy részt vegyenek a közéletben, munkát vállaljanak és csendesen megtapasztalják a munkavállaló nőket érő diszkriminációt. Egy példa: Techert Margit magántanári kinevezése jócskán elhúzódott, mert a kijelölt bizottság egyik tagja betegeskedett, de a betegség valószínűleg csak az ő esetében jelentett olyan sokáig akadályt a bizottság számára. Ez a „konzervatív ajánlat” azt is jelentette, hogy az immár szavazati joggal rendelkező nők politikai tevékenysége a neopatriarchális rendszer által meghatározott keretben zajlott: a nőegyesületek jótékonykodtak, próbálták az ekkor kiépülő jóléti rendszer lyukait befoltozni, támogatták a női önmegvalósítást. A „konzervatív ajánlat” elfogadása azonban láthatatlanná tette, hogy a „magyar” diplomás nők magyarsága törékeny konstrukció volt. A kötet hiánya, hogy ezt mélységében nem elemzi, pedig ez vezetett ahhoz, hogy olyan szakmai szervezeteket hoztak létre, mint például az orvosnők szakmai szövetsége, ahova zsidókat nem vettek fel. Hiába nem közölte a kor meghatározó konzervatív folyóirata, a *Magyar Női Szemle* az antiszemita magyar orvosnők egyesületének anyagait: az antiszemita mozgalom cenzúrázása és elitista lenézése nem bizonyult történelmileg jó stratégiának. A szélsőjobbboldali, illetve a kommunista mozgalmak tagjai, akik a „konzervatív ajánlatot” származásuk, osztályhelyzetük vagy a strukturális tényezők lebontásába vetett hitük miatt nem fogadhatták el, felszámolták ezt a világot.

A szerzők által használt „konzervatív ajánlat” fogalma továbbgondolásra érdemes a mai politikai keretben is: azokat a taktikai és stratégiai hibákat nem kéne újból elkövetni, amelyeket a magyar női elit elkövetett egy, a maihoz sokban nagyon hasonló politikai helyzetben. A kötet Magyary Zoltánné Techert Margit életrajzával zárul. Férjét, az ismert jogászprofesszort, a közigazgatás tudományának magyarországi megeremtőjét, ha

máshonnan nem is, Bereményi Géza *Tanítványok* című filmjéből ismerjük, amely szívszorítóan mutatta be a szakmaiságra, a politikai realitásoktól elzárkózásra épülő életút csődjét. Magyary Zoltánnal közösen lettek öngyilkosok a Vörös Hadsereg magyarországi kegyetlenkedésének áldozataiként. És ezzel valóban véget ért egy általuk képviselt utópia. Olvassuk el Sipos Balázs és Papp Barbara kiváló könyvét, hogyan jutottak idáig, és tanuljunk belőle.

Pető Andrea